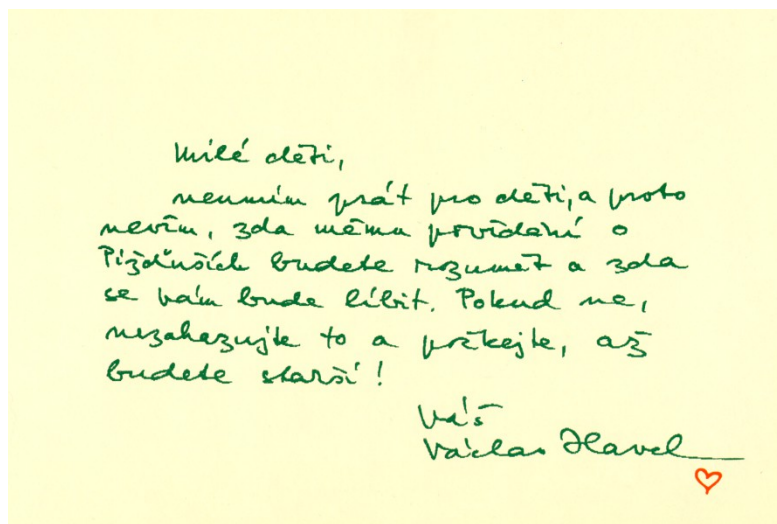

Václav Havel: Pižďuchové

Telefon

Když potřebuje pižďuch vědět, co má dělat, vezme telefon a zavolá vyššího pižďucha a ten mu to řekne. Když pižďuch potřebuje, aby někdo udělal to, co vyšší pižďuch řekl, že má udělat, vezme telefon a zavolá nižšího pižďucha a řekne mu, že to má udělat. Když potřebuje pižďuch někomu pomoci, například, když chce, aby jeho neteř, která neumí říkat hlásky B, D, F, G, H, M, N, R, S a Z, udělali učitelkou mluvení, vezme telefon a zavolá jinému pižďuchovi, který rozhoduje o tom, kdo bude učit mluvení, a ten to zařídí. Když potřebuje pižďuch naopak někomu ublížit, třeba když chce, aby zakázali učit mluvení někomu, kdo sice umí říkat správně všechny hlásky, ale říká věci, které si má nechat pro sebe (jako například, že pižďuši jsou pižďuši), vezme telefon a zavolá jinému pižďuchovi, který rozhoduje o tom, komu zakážou učit mluvení, a ten to zařídí. Když pižďuch potřebuje ozdobnou kliku, zavolá pižďuchovi, který má něco společného s ozdobnými klikami; když potřebuje vagón lízátek, zavolá pižďuchovi, který má něco společného s vagóny lízátek; když chce jet na týden do hor, zavolá pižďuchovi, který má dozor nad horami. Telefonem pižďuch všechno řídí a telefonem je sám řízen, telefonem radí a telefonem přijímá rady, telefonem pomáhá jiným pižďuchům a telefonem pomáhají jiní pižďuchové jemu.

Zkrátka a dobře: ze všeho nejdůležitější je pro pižďucha telefon, bez telefonu se pižďuch neobejde, na telefonu spočívá celý pižďuchův život. Možná, že si řeknete: takový pižďuch se má, ve všem se může spolehnout na svůj telefon, to bychom taky chtěly! Já vám ale, milé děti, přesto neradím, abyste – až budete velké – spoléhaly jako pižďuch jen na telefon: telefon se totiž může porouchat, dělá třeba, že zvoní, ale ve skutečnosti nezvoní, anebo zvoní, ale někde jinde, než má, anebo zvoní, ale nikdo ho nebere, anebo zvoní, někdo ho bere, ale vůbec neslyší, co mu říkáte, anebo nezvoní, ale přesto ho někdo bere a tak dál a tak podobně. No a kdo si zvykl ve všem spoléhat jen na telefon, je potom moc nešťastný, když se mu ten jeho telefon porouchá a on už nemůže ani někomu zavolat, že se mu porouchal telefon, je moc nešťastný, protože už dávno zapomněl, jak se věci vyřizují bez telefonu, je prostě v koncích a splaskne jako bublina. A vy přece nechcete splasknout jako bublina kvůli blbému telefonu, anebo jo? A vůbec, co bych vám radil, vždyť vy si stejně budete dělat, co budete chtít...

(Havel, Václav: Pižďuchové. Meander, Praha 2003, s. 17–18)

Václav Havel: Moc bezmocných (úryvky)

III

Vedoucí obchodu se zeleninou umístil do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“. Proč to udělal? Co tím chtěl sdělit světu? Je skutečně osobně zapálen pro myšlenku spojení proletářů všech zemí? Jde jeho zapálení tak daleko, že cítí neodolatelnou potřebu se svým ideálem seznámit veřejnost? Uvažoval opravdu někdy aspoň chvíli o tom, jak by se takové spojení mělo uskutečnit a co by znamenalo?

Myslím, že u drtivě většiny zelinářů lze právem předpokládat, že o textu hesel ve svých výkladech celkem nepřemýšlejí, natož aby jimi vyslovovali něco ze svého názoru na svět.

To heslo přivezli našemu zelináři z podniku spolu s cibulí a mrkví a on je dal do výkladu prostě proto, že se to tak už léta dělá, že to dělají všichni, že to tak musí být. Kdyby to neudělal, mohl by mít potíže; mohli by mu vyčíst, že nemá „výzdobu“; někdo by ho mohl dokonce nařknout z toho, že není loajální. Udělal to proto, že to patří k věci, chce-li člověk v životě obstát; že je to jedna z tisíce „maličkostí“, které mu zajišťují relativně klidný život „v souladu se společností“.

Jak vidět, sémantický obsah vystaveného hesla je zelináři lhostejný, a dává-li své heslo do výkladu, nedává ho tam proto, že by osobně toužil právě s jeho myšlenkou seznámit veřejnost.

To ovšem neznamená, že jeho počín nemá žádný motiv a smysl a že se svým heslem nikomu nic nesděljuje. To heslo má funkci znaku a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení. Verbálně by je bylo možné vyjádřit takto: já, zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno; je na mne spolehnutí a nelze mi nic vytknout; jsme poslušný a mám proto právo na klidný život. Toto sdělení má přirozeně svého adresáta: je namířeno „nahoru“, k zelinářovým nadřízeným, a je zároveň štítem, kterým se zelinář kryje před případnými udavači.

Svým skutečným významem je tedy heslo zakotveno přímo v zelinářově lidské existenci: zrcadlí jeho životní zájem. Jaký to je však zájem?

Všimněme si: kdyby nařídili zelináři dát do výkladu heslo „Bojím se a proto jsem bezvýhradně poslušný“, nechoval by se k jeho sémantickému obsahu zdaleka tak laxně, přesto, že by se tento obsah tentokrát zcela kryl se skrytým významem hesla. Zelinář „by se pravděpodobně zdráhal u-místit do své výkladní skříně takto nedvojsmyslnou zprávu o svém ponížení, bylo by mu to trapné, styděl by se. Pochopitelně: je přece člověkem a má tudíž pocit lidské důstojnosti.

Aby byla tato komplikace překonána, musí mít jeho vyznání loajality formu znaku, poukazujícího aspoň svým textovým povrchem k jakýmsi vyšším polohám nezištného přesvědčení. Zelináři se musí dát možnost, aby si řekl: Vždyť proč by se koneckonců proletáři všech zemí nemohli spojit?

Znak pomáhá tedy skrýt před člověkem „nízké“ základy jeho poslušnosti a tím i „nízké“ základy moci. Skrývá je za fasádou čehosi „vysokého“.

Tím „vysokým“ je ideologie.

[...]

V

Viděli jsme, že skutečný význam zelinářova hesla nijak nesouvisí s tím, co text hesla říká. Přesto je tento skutečný význam zcela jasný a obecně srozumitelný. Vyplývá to z obecné známosti daného kódu: zelinář deklaroval svou loajalitu - a nic jiného mu nezbyvalo, mělo-li být jeho vyhlášení přijato - jediným způsobem, na který společenská moc slyší: totiž tak, že přijal předepsaný *rituál*, že přijal „zdání“ jako skutečnost, že přistoupil na daná „pravidla hry“. Tím ovšem, že na ně přistoupil, sám vstoupil do hry, stal se jejím hráčem, umožnil, aby se hra dál hrála, aby vůbec pokračovala, aby prostě byla.

[...]

Celá mocenská struktura, o jejíž „fyzické“ členitosti byla už řeč, by totiž nemohla existovat, kdyby tu nebyl určitý „meta-fyzický“ řád, který všechny její články váže dohromady, propojuje a podřizuje jednotnému způsobu „sebe-vykazování“; který dává jejich chodu „pravidla hry“, totiž určité regule, limity a zákonitosti. Je to základní a celé mocenské struktury společný a ji integrující komunikační systém, umožňující jí vnitřní dorozumívání a přenos informací a instrukcí; je to jakýsi soubor „dopravních předpisů“ a „orientačních tabulí“, zajišťujících jejímu chodu formu a rámeček. Tento „meta-fyzický“ řád je zárukou vnitřní soudržnosti totalitní mocenské struktury; je to její „tmel“, vazebný princip, nástroj její disciplíny; bez tohoto tmelu by musela - jako struktura totalitní - zaniknout ...

[...]

VI

Proč musel vlastně náš zelinář postavit své vyznání loajality až do výkladní skříně? Což neprokázal svou poslušnost už dostatečně různými interními nebo poloveřejnými způsoby? Na odborových schůzích hlasoval přece vždycky tak, jak měl; do různých soutěží se zapojil; voleb se spořádaně účastnil; ba i „antichartu“ podepsal. Proč se musí deklarovat ještě veřejně? Vždyť lidé, kteří míjejí jeho výklad, se tam rozhodně nezastavují proto, aby si přečetli, že proletáři všech zemí by se měli podle zelinářova názoru spojit. To heslo prostě nečtou, ba lze předpokládat, že je ani nevidí: zeptáte-li se paní, která se před výkladem zastavila, co tam bylo, určitě vám řekne, jestli dnes mají rajčata, ale s největší pravděpodobností si vůbec neuvědomí, že tam bylo i heslo, natož aby si vzpomněla, které to bylo.

Požadavek, aby se zelinář vyjádřil veřejně, se zdá být nesmyslný. Nesmyslný ale není. Lidé jeho heslo sice nevnímají, nevnímají ho však jen proto, že taková hesla jsou i v jiných výkladech, na oknech, na střeších, na elektrických sloupech, prostě všude; že tedy tvoří cosi jako *panoráma jejich každodennosti*. Toto panoráma - jako celek - si ovšem uvědomují velmi dobře. A čím jiným je zelinářovo heslo než malou součástí tohoto velkého panorámatu?

Důvodem, proč zelinář musel dát heslo do výkladu, není tedy naděje, že je někdo bude číst nebo že někoho o něčem přesvědčí, ale něco jiného: aby spolu s tisíci jiných hesel tvořilo právě ono panoráma, o němž všichni dobře vědí. Panoráma, které má ovšem také svůj skrytý význam: připomíná člověku, kde žije a co je od něho očekáváno; sděluje mu, co dělají všichni ostatní a naznačuje mu, co má dělat i on, nechce-li se vyřadit, upadnout do izolace, „vydělit se ze společnosti“, porušit „pravidla hry“ a riskovat tím ztrátu svého „klidu“ a svého „bezpečí“.

Paní, která se tak lhostejně zachovala k zelinářovu heslu, možná ještě před hodinou vyvěšovala na chodbě úřadu, kde pracuje, podobné heslo. Dělala to víceméně automaticky, tak jako náš zelinář, a mohla to tak dělat právě proto, že to dělala *na pozadí celkového panorámatu* a s ohledem na ně, tedy na pozadí toho panorámatu, které spolutvoří i výklad našeho zelináře.

Až přijde zelinář na její úřad, nebude její heslo vnímat, tak jako ona nevnímá jeho heslo. Přesto se ale jejich hesla navzájem podmiňují: obě byla vyvěšena s ohledem na obecné panoráma a tak říkajíc *pod jeho diktátem*, obě však zároveň toto panoráma tvoří a uskutečňují tedy i jeho diktát. Zelinář i úřednice se adaptují na poměry, oba ale - právě tím - ty poměry konstituují. Dělají to, co se dělá, co se má dělat, co se musí dělat, přitom ale - tím, že to dělají - potvrzují, že se to skutečně má a musí dělat. Splňují určitý nárok a tím ho sami dál vznášejí. Metaforicky řečeno: bez zelinářova hesla by nebylo hesla úřednice a naopak, jeden druhému cosi navrhuje k opakování a jeden od druhého tento návrh přijímá. Jejich vzájemná lhostejnost ke svým heslům je jen klamem: ve skutečnosti jeden druhého nutí svým heslem přijímat danou hru a stvrzovat tím i danou moc, jeden druhého prostě pomáhá udržet v poslušnosti. Oba jsou objektem ovládnutí, ale zároveň i jeho subjektem; jsou obětí systému i jeho nástrojem.

(Havel, Václav: *O lidskou identitu. Rozmluvy, Praha 1990, s. 59-69*)